

РУШІЙНІ СИЛИ РОЗВИТКУ ІДЕЙ ІОАННА МАКСИМОВИЧА ЩОДО МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

У сучасних умовах постійних соціальних змін стає очевидним, що однією з ключових проблем українського суспільства є його духовно-моральне оновлення. Перетворення усіх сторін життя молодого покоління має суттєвий вплив на формування його світоглядних орієнтацій. У суспільній свідомості загальнолюдські цінності в умовах “морального вакууму” поступово замінюються псевдоцінностями меркантильного характеру: моральність сприймається здебільшого як громадянська відповідальність, соціальна активність, законслухняність, що спрямовуються на поліпшення особистого добробуту та матеріального становища. Разом з тим, традиційні національні ідеали добра, любові, краси, істини нівелюються і спотворюються, втрачають своє первісне значення, а тому й не виступають як значуща категорія у процесі виховання.

Останнім часом в українській педагогічній науці посилюється інтерес до спадщини вітчизняних православних педагогів, філософів, культурних діячів. Це зумовлено, по-перше, зростанням негативних суспільних впливів на моральне виховання та усвідомленням наслідків цього явища; по-друге, потребою подальшого розвитку кращих традицій духовно-морального виховання особистості; по-третє, необхідністю пошуку тих духовних ідеалів, які дозволять послабити соціальну напруженість, а також позитивно впливатимуть на реалізацію завдань морального виховання.

Серед когорти відомих українських педагогів кінця XVII – першої третини XVIII ст. особливе місце належить Івану (Іоанну) Максимовичу (1651–1715 рр.) – талановитому педагогові і просвітникові, активному громадському, культурному, церковному діячеві, літераторові. Постать І. Максимовича, різні аспекти його біографії й багатогранної творчої спадщини привертають увагу вітчизняних і зарубіжних дослідників, зокрема: висвітленню основних етапів життєвого і творчого шляху педагога присвятили свої праці М. Скосирев, А. Сулоцький, А. Юр'євський та ін.; творчу літературну спадщину вивчали К. Борисенко, С. Журавльова, О. Засько та ін.; громадсько-просвітницька діяльність І. Максимовича стала об'єктом наукових пошуків О. Кивлюка, С. Мащенко та ін.; церковна і культурна діяльність просвітника привертала увагу М. Денисова, Є. Поселяніна, С. Фоміна та ін.

Проте у науково-педагогічних дослідженнях досі не порушено питання формування теоретичних ідей Іоанна Максимовича щодо

морального виховання особистості. У зв'язку з цим, уважаємо за доцільне зупинитися на основних рушійних силах даного процесу, що й становитиме мету нашої статті.

Рушійні сили розвитку ідей морального виховання варто розуміти як сукупність факторів, що розкривають потреби вихователя у духовному збагаченні вихованців, визначають характер, умови і джерела морального виховання, а також зумовлюють розв'язання певних суперечностей у навчально-виховному процесі. Рушійними силами розвитку теоретичних ідей Іоанна Максимовича щодо морального виховання уважаємо: 1) *міцні сімейні православні традиції*; 2) *суспільно-культурні перетворення історичного часу, в якому жив педагог і просвітник*; 3) *усвідомлення необхідності розбудови національної системи освіти*; 4) *співробітництво і співтворчість мислителя з учасниками Чернігівського літературно-наукового кола*; 5) *прагнення до особистої самореалізації і саморозвитку*.

Однією з основних рушійних сил формування теоретичних ідей І. Максимовича щодо морального виховання розглядаємо міцні сімейні православні традиції. Беззаперечно, підґрунтям формування педагогічних орієнтирів майбутнього просвітника слугував устрій шляхетної православної родини, у якій 10 грудня 1651 р. народився майбутній педагог. Батько, Максим Васильківський, належав до козацької старшини. займався торгівельною справою і орендою Лаврських маєтків. Про матір І. Максимовича, Єфросинію Васильківську, відомо, що вона мала шляхетне походження й була побожною жінкою і разом зі своїм чоловіком щедро жертвувала кошти на будівництво та оздоблення Божих храмів [5]. Світогляд майбутнього просвітника зароджувався на засадах глибокої християнської моралі, любові й пошани до ближнього. Безсумнівно, благочестивими і відданими церкві батьками йому прищеплювалися любов і віра в Бога, моральні цінності й культура, вміння співчувати і бажання допомагати нужденним.

Вихований у кращих традиціях української православної сім'ї, І. Максимович постійно дбав про моральну культуру і свідомість свого оточення та примножував скарбницю української педагогіки власними поетичними творами, які "містять багато моральних сентенцій і виховних вимог" [8, с. 156].

Істотний вплив на розвиток ідей І. Максимовича щодо морального виховання особистості мав суспільно-культурний зміст (українська державність, культурний розвиток) історичного часу, в якому жив педагог.

Українська державність наприкінці XVII – на початку XVIII ст. зазнала відчутних змін, серед яких: значні демографічні втрати унаслідок національної революції (1648–1676 рр.); територіальний розкол українських земель у 1686 р. у результаті підписання між Росією

та Польщею “Вічного миру”; втрата обмеженої автономії; погіршення політичного та соціально-економічного становища [1, с. 175–177].

Цілком зрозуміло, що від особливостей історико-культурного розвитку суспільства залежить прийнята в ньому система виховання і навчання. Культура народу є фундаментальною у процесі розвитку і укріплення поглядів, ідей, переконань, цінностей, а, отже, виступає вагомим фактором у формуванні світоглядних орієнтацій окремої особистості. На розвиток суспільного життя України кінця XVII – початку XVIII ст. украї негативно впливав розподіл її земель між двома державами, та все ж на Лівобережжі зберігалися інститути української державності, а гетьман Іван Мазепа проводив свідому державну політику щодо підтримки церкви та освіти, за його гетьманування зростала роль єпископських кафедр та монастирів [2, с. 8]. Міцний козацький дух, який панував в Україні у той час, виховав у І. Максимовича стійкі національно-патріотичні почуття, що стали підґрунтям формування його світоглядної позиції. У педагогічно-просвітницькій діяльності і літературній творчості мислителя знайшли відображення наступні ідеї морального виховання: формування моральних норм і цінностей гуманної особистості; моральне виховання через гармонію фізичного і духовного розвитку молоді; виховання поваги до батьків, однолітків, наставників; виховання високих моральних якостей шляхом особистого позитивного прикладу наставника та ін. Просвітник активно проводив благодійницьку роботу: фінансово підтримував книгодрукування, облаштував навчальний корпус створеного ним Чернігівського колегіуму, надавав грошові і матеріальні пожертви на будівництво церков, займався місіонерською діяльністю тощо.

Педагогічна позиція Іоанна Максимовича залишалася стійкою і незмінною упродовж усього його життя та невтомної праці. Заснування Чернігівського колегіуму ілюструє стійку потребу педагога у розбудові і зміцненні освітньої системи в тогочасній Україні. Чернігівський колегіум був першим навчальним закладом вищого рівня на Лівобережжі, який дуже швидко після свого створення став осередком освіти всеукраїнського значення. Уже в перші роки існування його засновником І. Максимовичем, першим префектом А. Стаховським та іншими викладачами була проведена колосальна робота з облаштування освітнього закладу й організації навчально-виховної роботи в ньому. Колегіум своїм внутрішнім устроєм уподібнювався до Києво-Могилянської академії: основними його освітньо-виховними принципами стали всестановість та демократичність освіти; боротьба за українську культуру і ментальність, що перетворило новостворений навчальний заклад у вагомий осередок вітчизняної просвіти.

Слід зауважити, що І. Максимович постійно “закликав виховувати в молоді чистоту думок, бажання робити добрі справи, повагу до батьків,

слухняність, милосердя, стриманість; підкреслював вирішальну роль розуму, а не емоцій у виборі форм виховання; першочергову роль у поширенні знань і вихованні людини відводив учителеві, який має бути терплячим і наполегливим” [3, с. 39].

Наступною важливою рушійною силою формування ідей морального виховання виступає особисте знайомство, співробітництво і співтворчість І. Максимовича з учасниками Чернігівського літературно-наукового кола. Разом із І. Галятовським, Д. Тупталом, А. Стаховським та ін. просвітник великого значення надавав питанням особистісного розвитку людини; “їх переважно цікавила мотивація вибору добра і зла, відповідних помислів і вчинків. Вони завжди прагнули морально спрямовувати людину на протидію злу і на високу добродійність, яка проявляється у конкретних справах, ... особисто слугували прикладом єдності слова і діла, не тільки закликали творити гуманні вчинки, але, настільки могли, робили людям добро: допомагали бідним, рятували голодуючих, віддавали гроші на будівництво шкіл, друкарень тощо” [4, с. 354]. За свої стійкі моральні переконання І. Максимович користувався неабиякою повагою і авторитетом серед соратників та однодумців, колег та вихованців, державних керівників і простого люду. Він відзначався винятковою добротою та милосердям, як зазначає Ю. П. Соловійов, “строго узгоджуючи своє життя з вченням і заповідями Христа, владика завжди збирав біля себе жебраків і знедолених, роздавав нужденним щедрю милостиню” [7, с. 128].

Творчий доробок просвітника досить багатий і різноманітний – віршовані і прозові твори, переклади з латинської та німецької мов, що свідчить про високу освіченість мислителя, широту його світогляду, глибоку обізнаність в історії та міфології, власне розуміння Священного Писання і творів святих отців. Серед відомих робіт І. Максимовича, в яких розкриваються ідеї морального виховання особистості, варто відзначити: “Алфавит собранный, рифмами сложенный...” (1705), “Богородице Дево, радуйся...” (1707), “Феатрон или позор нравоучительный” (1708) та “Илиотропион, или Сообразование с Божественной Волей” (1714).

Збірка “Алфавит собранный, рифмами сложенный” (1705) сповнена благочестивими повчаннями, похвалами святим, історичними розповідями, складеними у віршованій формі, наскрізь пронизана релігійно-моралістичними роздумами про життя і смерть, віру й надію, добро і зло. Висока моральна культура висвітлюється просвітником як найцінніша чеснота людини праведної, шляхетної, безкорисної.

У книзі “Богородице Діво, радуйся...” автор висловив власні погляди на життя, його швидкоплинність, необхідність праведних вчинків. У низці його віршів – філософські роздуми про світобудову, велич і загадковість природи, цінності життя, добро і зло, любов і ненависть [8, с. 157].

Варто зазначити, що у своїх творах І. Максимович не просто виголошує повчальні промови чи прославляє могутні вищі сили, він одночасно підштовхує читача до розмірковування над власним життям та усвідомленням власного призначення. Мислитель учить бачити душу людини, наголошує на її значущості і перевазі над зовнішністю. Описуючи Христа, він підкреслює Його чесноти і благі справи, тим самим надаючи зразок для наслідування усім християнам.

У формуванні теоретичних ідей морального виховання І. Максимовича важливою рушійною силою виступає постійне прагнення особистої самореалізації і саморозвитку, що виявлялося у неперервному самоудосконаленні як педагога і просвітника та стверджувалося у ході наполегливої наукової роботи. Безумовно, істотною складовою цього процесу був суб'єктивний внутрішній світ мислителя, тобто система цінностей, ідеалів, його воля, знання, освітні ідеї та переконання. Синтез набутих знань, сформованих цінностей, практичного досвіду та результатів цього досвіду визначив життєву мудрість І. Максимовича, якою він керувався у своїй педагогічно-просвітницькій діяльності.

Зрозуміло, що моральна культура і моральна поведінка повною мірою характеризують особистість лише тоді, коли вона оволоділа основами самовиховання та самоконтролю і свідомо заперечує прояви беззаконня. І. Максимович пише: "Воля людська в усьому світі не знайде лютішої для себе пагуби, крім самої себе... найбільше зло для людини є її свавілля" [6, с. 623].

Таким чином, у ході наукового дослідження визначено наступні **рушійні сили** розвитку теоретичних ідей І. Максимовича щодо морального виховання особистості: 1) *міцні сімейні православні традиції*; 2) *суспільно-культурні перетворення історичного часу, в якому жив педагог і просвітник*; 3) *усвідомлення необхідності розбудови національної системи освіти*; 4) *співробітництво і співтворчість мислителя з учасниками Чернігівського літературно-наукового кола*; 5) *прагнення до особистої самореалізації і саморозвитку*.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми, а тому лишається відкритим для подальших наукових пошуків.

Список використаної літератури

1. *Бойко О. Д.* Історія України : навч. посіб. – 3-тє вид. / О. Д. Бойко. – К. : Академвидав, 2008. – 688 с.
2. *Ісаєвич Я.* Освітній рух в Україні XVII ст.: східна традиція і західні впливи / Ярослав Ісаєвич // Київська старовина. – 1995. – № 1 – С. 2–9.
3. *Кислашко О. Д.* Туптало, І. Максимович та Є. Прокопович про духовно-моральне виховання / О. Д. Кислашко // Українська література в загальноосвітній школі. – 2010. – № 12. – С. 38–40.

4. *Мащенко С.* Філософсько-освітні принципи Чернігівського науково-літературного колакінця XVII–початку XVIII ст. / С. Мащенко // Українознавство. – 2004. – №1–2. – С. 352–355.

5. *Морозов О.* Святитель народився в Ніжині : життя та діяльність митрополита Іоанна Максимовича, Святителя Тобольського [Електронний ресурс] / О. Морозов. – Режим доступу: <http://nigin-museum.do.am/publ/1-1-0-23> (дата звернення: 10.12.2014). – Назва з екрана.

6. Святитель Иоанн Тобольский. Илиотропион / Предисл. и прим. свящ. Александра Гумерова. – М. : Изд-во Сретенского монастыря, 2008. – 656 с.

7. *Соловьев Ю. П.* Святитель Иоанн Максимович / Ю. П. Соловьев // Вопросы истории. – 2013. – № 2. – С. 122–132.

8. Українська педагогіка в персоналіях : У 2-х кн. Кн. 1 : навч. посіб. / [О. В. Сухомлинська, Н. Б. Антонець, Л. Д. Березівська та ін.] ; за ред. О. В. Сухомлинської. – К. : Либідь, 2005. – 624 с.